

Лола СТОЈАНОВИЋ

Валерија ЈАНИЋИЈЕВИЋ

ИДЕНТИТЕТ И ДОБРО У *ЈЕЖЕВОЈ*
КУЋИЦИ БРАНКА ЋОПИЋА
(ИНТЕРПРЕТАТИВНИ И
МЕТОДИЧКИ ОКВИР)

lola.Stojanovic@uf.bg.ac.rs

valerija.janicijevic@uf.bg.ac.rs

Факултет за образовање
учитеља и васпитача,
Универзитет у Београду

Факултет за образовање
учитеља и васпитача,
Универзитет у Београду

Сажетак: Поема *Јежева кућица* један је од првих омиљених књижевних текстова у бившој Југославији. У Београду и Загребу је објављена 1949. године, да би већ 1960. године у Хрватској била уврштена у лектуру. На судбину овог Ћопићевог текста, његов облик и место у лектурама утицаће деведесетих година и политичка судбина Југославије. Циљ овог рада јесте да покаже хоризонт књижевних вредности које Ћопићеву поему измештају из оквира идеолошких замки рецепције и захваљујући којима су Јежурка Јежић и Ћопићеви незаборавни стихови преживели земљу у којој је славна поема за децу написана. Први део рада базираће се на тумачењу идентитетског обликовања јунака, посебно из угла савремене теорије идентитета Чарлса Тејлора. Други део рада посвећен је сагледавању методичке апаратуре у читанкама за први разред основне школе. Циљ другог дела рада је расветљавање питања у којој мери настава српског језика и књижевности помаже да етичке и вредносне координате главног јунака, света у којем је и опредељења која излаже оценимо и, евентуално, усвојимо у раном периоду школског образовања с обзиром на облике рецепције својствене узрасту и педагошкој пракси.

Кључне речи: *Јежева кућица*, поема Бранка Ћопића, школска лектура после деведесетих, идентитет и књижевни лик, Чарлс Тејлор, савремено образовање, читанке

Увод

Предмет овог рада представљају питања идентитета и савременог образовања. Будући да сведочимо кризи хуманизма, различитим облицима девастације културе, образовних установа и система, важно је усмерити пажњу ка настави књижевности и односу према књижевној имагинацији која је део школских програма. Настава књижевности подстиче и пружа прилику ученику да у сусрету с вредним књижевним делом у себи и за себе уочи, упозна и приближи како се идентитетски успостављају јунаци па и свако дете. Саморазумевање савременог ученика који у свој индивидуални идентитет нужно уграђује и колективни, у великој мери зависи од школске лектуре с којом се сусреће и од начина на који јој приступа у наставном процесу. У складу с тим, за ову прилику и ову врсту дилема узимамо *Јежеву кућицу* Бранка Ћопића из више разлога. Први се огледа у томе што се ова поема обрађује у првом разреду основне школе, дакле, на

самом почетку образовања, а други разлог тиче се управо природе овог књижевног текста која се везује за обликовање идентитета, што је у одређеним временским околностима доводило до различитих питања и проблема рецепције. Основна идеја овог рада огледа се, дакле, у испитивању улоге симболички важног текста чија вредност траје и на којој се из више разлога рефлектовала судбина односа према сопственој припадности и идентитету. Ђопићева поема се везује за осећање љубави према дому и завичају, читана је и у контексту ослобођења од фашизма, читана је и у постјугословенском периоду на различите начине, посебно у државама које су имале потребу да се разреше заједничког идентитета. Ипак, вредност текста победила је сва идеолошка читања и читавања. Важно је сагледати позицију *Јежеве кућице* у настави српског језика и књижевности уколико имамо на уму улогу школе у конструкцији индивидуалног и колективног идентитета ученика. Стога је упознавање ученика с текстовима ове врсте вишеструко значајно. Значај се огледа, најпре, у сусрету с јунаком који испољава љубав према домовини у најширем контексту, те ово дело омогућава идентификацију ученика с осећањима субјекта који је окренут слободи и њен део може видети у слободном обликовању и испољавању свега што чини национални идентитет. С друге стране, Ђопићев јунак симболизује унутрашње изворе доброте који мотивишу његово деловање, те ћемо у овом раду идентитет Жежурке сагледати и из угла теорије моралних осећања (која инсистира на унутрашњој мотивацији субјекта да дела у складу с добрим, дакле, у његовој природи пребива способност да препозна врлину). Анализа јунака показаће да *добро њо себи*, на којем се теорија моралних осећања заснива, у великој мери одређује идентитет и слободу живљења Ђопићевог Жежурке. Због важности читања и разумевања показаћемо на који начин се идеје оваплоћују у самом тексту и, још важније, на који начин се обрађују у школи. У складу с тим, анализираћемо методичко обликовање Ђопићеве поеме у читанкама за први разред основне школе које, јасно је, и не треба да иде до најтежих питања разумевања и тумачења. Али ако се ослонимо на дубље разумевање и интерпретацију поеме у првом делу рада, боље ћемо моћи да оценимо и приступ и домет методичког апарата који ову поему прати у школи и напослету њен домет у упознавању књижевности за децу.

1. Жежурка Жежић и извори сопства

Поема *Јежева кућица* један је од првих књижевних текстова који су убрзо након објављивања постали омиљени у бившој Југославији. Први пут је објављена као *Јежева кућа* 1949. године у издању Новог поколења, на ћирилици у Београду, а на латиници у Загребу. Друго издање у Загребу излази већ наредне године због великог инте-

ресовања читалаца. Убрзо постаје и део школске лектире у Хрватској као један од наслова из пописа за слободан одабир учитеља у програму из 1960. године. Кад једно дело постане лектирни наслов, то је двоструки догађај: најпре подразумева генерацијска читања и усвајања, дакле, условно га можемо сматрати канонским јер поред књижевне има културну, друштвену или националну вредност. У она времена, премрежена политичким начелима социјалистичке епохе и потребама једне идеологије, био је то и културни догађај. Касније ће на судбину овог Ђопићевог текста, његов облик и место у лектирама утицати и политичке околности. Реч је, наравно, о деведесетим годинама, времену распада бивше државе у којем се политичка судбина земље, у некој мери, могла прочитати и у свему ономе што се дешавало са школским програмима и обавезном лектиром, између осталог и статусом *Јежеве кућице*.¹ Шта је социјалистичка Југославија у поеми видела и шта је распад Југославије у њу умео да учита, није предмет овог рада, али напомене ваља имати на уму и о тој контроверзи ће бити понешто речено. Циљ овог рада јесте управо нешто супротно: проналажење књижевних вредности које Ђопићеву поему измештају из оквира идеолошких замки рецепције и захваљујући којима је *Јежева кућица* као свако вредно уметничко дело остало универзално. То ће се у овој прилици видети док будемо истраживали обликовање идентитета Ђопићевог јунака, успостављање његове позиције унутар шумског поретка, кад се поетички разабере морални хоризонт његовог става и деловања у том амбијенту и друштву.

1 О статусу *Јежеве кућице* вођене су многе полемике унутар хрватског културног простора. Разлог се огледао у идеолошком тумачењу *Јежеве кућице* у контексту живота у некадашњој држави, где би „кућица“ могла у коначном исходу да значи и нежељену заједничку државу. Посебну је пажњу изазвала примедба хрватског академика Стјепана Бабића која се односила на то да Ђопићеву поему треба избацити из хрватске лектире зато што је писана српским језиком, те је неприступачна за разумевање у разредној настави (в: Бабић 2006: 140). Дубравка Тежак и Патриција Марушић виђење Стјепана Бабића, забринутог да се деца не контаминирају српским штивом, проблематизују у неуспешној намери да „одбране“ поему говорећи да *Јежева кућица* у Хрватској није ни била на службеном, већ на експерименталном лектирном попису. Одговор на то да се поема на српском не може читати свакако није у томе да се није ни морала читати. Снагу ове поеме, међутим, у том неповољном рецепцијском контексту показује и то да, ни кад се није морала читати, због *тешко разумљивој* српског језика, она је ипак опстала у свести читалаца и задржала популарност. Прави одговор на питање зашто поема није била у програму од 1993. до 2019. године (уколико изузмемо експериментални период курикулума који 2015. године *Јежеву кућицу* ставља на листу експерименталне лектире) и зашто је претрпела својеврсне цензуре у прештампавањима није тешко пронаћи. Као што није тешко ни досетити се како су књижевне вредности разлог да је упркос свему Ђопићева поема задржала континуитет омиљеног и широко распрострањеног текста за децу и у Хрватској: „[...] колика се год прашина дигла око *Јежеве кућице*, она, ипак, није успела затрти свијест о њезиној књижевној квалитети и снажну емотивну повезаност коју су читаатељи неколико генерација осјећали према њој па је, након што је неко вријеме била избачена, поново враћена у школску лектуру“ (Ширац, 2017: 20).

1.1. Истраживање идентитета подразумева схватање „суштине људског субјекта“, као што у својој темељној студији *Извори сојси-ва* тврди Чарлс Тејлор, односно „онога што лежи у основи нашег достојанства или питања о томе шта чини наш живот смисленим и испуњеним“ (Тејлор 2008: 16). Тејлор, дакле, идентитет посматра вредносно и спрам целине нашег постојања. Одговор на питање ко смо, шта смо, обухвата целину смисла нашег постојања. Ко је, гледано из оваквог угла, Ђопићев Жежурка Жежић? Уводно певање *Јежеве кућице* много постиже, не само у том погледу, својим поднасловом. Њиме је жежић представљен као „Славни ловац“, чиме се сугестивно најављује изузетност епског јунака и придаје му се извесна димензија епског хероизма. Читалац о природи жежеве славе, изузетности и симболици оружја које је неопходно за лов, а којим би можда могао и да надвлада или разоружава оне који су традиционално јачи од једног жежа, међутим, у том часу још увек не сазнаје ништа. С једне стране, деминутиви *кућица* и одмах затим *жежић*, с друге, слава великог ловца: Како се то уклапа у прву представу о овом лирском јунаку? Шта читаоца очекује? Стихови који следе врло духовито представљају лирског јунака, а поменуто двојство које је већ успостављено има важне поетичке последице. Жежурка се креће слободно, „без стазе / пута, / ловом се бави“ – кажу први стихови, а пред читаоцем је отворена цела мала загонетка. Каквим се то ловом бави жеж? То је иницијални парадокс који ће Ђопић претворити у извор духовитости и одмах одредити изванредну поетичку интонацију поеме. Жеж иде у лов, вели стих, „с триста копаља“! Жежурка је становник шуме који ужива потпуну слободу кретања – и ноћу и дању, наоружан с триста копаља, лута шумом којом се шири његова слава: то је позиција из које се обликује његов идентитет. Из корака у корак, не само како он иде, већ и како се ређају стихови, његова моћ је све боље препозната. Иако је птица грабљивица, јастреб указује Жежурки поштовање, крволочни вук му се склања, отровна змија шарка читаву ноћ га сања – жежић је право чудо, још мало па је он „страх и трепет“ целе шуме. Појава оваквог, по нечему наводно страшног, жежа дезинтегрише уобичајени социјални поредак шуме. Он је по правилу заснован на закону јачега, и неочекивано моћни жеж ремети устаљене односе. Жеж се не обазире на могуће предаоре, има своју аутономију, што одговара идеолошкој слици која је на овим просторима грађена у годинама после Другог светског рата. Овакав поглед би могао утицати на читање у неком будућем идеолошком контексту у којем стоје једно наспрам другог идеја ослобођења потлачених, малих, угњетаваних, и идеја моћног ловца, индивидуе која не само што сва своја права уме да приграби већ и да их наметне другима тако да они од њега зазиру не зато што је то ствар социјалне правде него последица пројекције пуке моћи. Битно је видети да постоји предисторија приказаних односа, да се она може

наслутити кроз наративну интригу која покреће причу, било да она даље следи почетну неравнотежу очекивања и онога што је речено, или се развија у другом смеру. Поема је, дакле, отворена неједнакошћу очекивања и духовитошћу уводног предочавања. Она од првих стихова показује изврсност како у обликовању јунака и околности у којима се он налази, тако и у покретању читалачког интересовања и везивању пажње за оно што се у стиховима казује.²

Јунак поеме својим ходом *шири страву* несразмерну свом стасу, али сразмерну бодљама као оружјем, што се може објаснити контекстом народне традиције који је за Ђопића важан, а у којем је јеж рецимо онај који истерује Јарца живодерца из рупе речима да је сеоски кнез. Оно што је иначе мало, то је сада моћно, оно што се иначе плаши и увек мора да се заштити, од тога се сада други страше. Ко је још тако мали и може да се с маленошћу јунака поеме идентификује? То је дете које чита поему, које је и само мало у свету великих, и оно се зато додатно мора везати за све што следи као да се њему самоме, детету, дешава. Тако је Ђопић битно увећао степен идентификације малог читаоца с лирским јунаком. Хумор који дете које чита почне да осећа у овој поеми је онај хумор који умањује раскол између маште онога ко је мали/дете, и претње озбиљног света оних који су велики/одрасли. Јер читалац дете може да реферише на свој положај у свету одраслих и храбри се да у њему ипак може остварити неку аутономију, неко самопоштовање.

Захваљујући хумору који овладава стиховима неће бити сувише тешко замислити ко би таквог јунака позвао у друштво. Уколико га неко позове, то мора бити неко јак, неко ко сме да има таквог госта. Лија, међутим, није страшнија од вука, а вук му се, као што смо већ видели, склања, али јесте лукавија и промућурнија. Да ли је зато лија могла без страха да га позове, и шта то за разумевање поеме значи? То је посебна врста знака да постоји још једна хијерархија моћи. У њој се развија сложенији механизам карактеризације ликова. Лија се при томе врло лако може разумети као у басни, лик који почива на лукавству и препредености. Између вука који се склања, и лије која позива, обликован је посебан симболички простор који проширује деловање хуморног ефекта „страве“ коју изазива сићушна и иначе безазлена шумска зверчица. Лијин позив на вечеру појачава загонетност и допушта помисао да јеж има и неке особине које су невидљиве и нису везане за то да има триста копаља.

2 Уводно представљање Жежурке готово да интертекстуално комуницира с чувеним почетком који је испевао Старац Милија: „Нетко беше Страхинићу Бане“. Као и у епској песми и у Ђопићевој поеми главни јунак је „нетко“ – и то не по сировој снази и закону јачег (и Влах Алија је бољи јунак од Бановић Страхине) већ по квалитетима који измичу аршинима моћи а читавају се опсегу етичких, високоморалних квалитета. Управо та димензија Жежуркиног лика је оно што код осталих житеља шумске заједнице изазива поштовање које се изједначава са страхом и отклоном.

Идентитет главног јунака обликован је двоструко: у опису његовог статуса у шуми, у којој га, јер је страشان ловац који шири страву, не нападају, није он ловљен већ лови, и хуморно тако што је страшни ловац ипак ситно шумско створење. Прво је учинак поеме, друго однос поеме и општег сазнања о врсти бића које се назива јеж. Прво је ствар саме књижевне имагинације (али и фолклорне традиције уграђене у Ђопићево дело), друго песничке вештине да се произведе хуморни утисак. Овај први део карактеризације важан је за статус лијиног позивног писма којим се побуђују нова ишчекивања: да ли лија, симбол лукавости, увлачи у замку Жежурку, да ли је она нашла начин како да надмудри и превари страшног ловца, или је положај страшног јежа у шуми такав да углед који прати страхопоштовање чини престижним имати таквог госта на вечери.

Наредна певања „Лијино писмо“ и „Код лијине куће“ развијају димензије које чине наративну окосницу поеме. Једну раван песничког текста чини обликовање жежевог карактера и прича која се развија из тога; док се друга раван заснива на карактеру социјалних догађаја који прате ручак на који је јеж позван. Лисица у писму исказује нескривену наклоност према Жежурки – „Жежурка, / брате, / сањам те често / и мислим на те“. Лисица сања јежа, али не у страху од њега. Тако две врсте снова о жежу стоје једна наспрам друге. Лија, дакле, не мисли како би га уловила и појела, већ у духу парадокса и хуморног обрта, како би га боље угостила. Али зашто жели да га угости, кад гостољубивост није уобичајена црта карактера лисице? Позив, уколико поверујемо ономе што стихови говоре, а не ономе што знамо о уобичајеној слици књижевног карактера лисице, није мотивисан њеним лукавим наумом. У том случају мора бити последица статуса који Жежурка ужива у шуми или неког њиховог побратимства о којем ништа не знамо.

Наравно, на овом месту сваки познавалац народних прича и фолклорне грађе морао би да дода како је права мотивација ове гозбе обезбеђена књижевним посредовањем, и да је Ђопићева поема настала поврх једне другачије, чувене гозбе у којој се јављају други актери, лисица и рода, или ждрал.³ То мали читалац можда неће знати, али треба имати на уму и да су Езопове басне у различитим обрадама све до најновијег времена биле омиљено дечје штиво и да је Бранко Ђопић могао рачунати на то да ће подтекст бити познат

3 У досадашњим тумачењима Жежеве кућице наглашен је уплив различитих усмених жанрова попут басне и приче о животињама, али „Жежева кућа далеко је од правоверног следовања обрасца усмене приче о животињама. Хибридни генолошки карактер поеме омогућио је песнику да у наративно ткиво Жежеве куће инкорпорира и друге жанровске модалитете, од епистоларних фрагмената (Лијино писмо Жежурки), до мањих, говорних жанрова попут здравице“ (Полић 2022: 128). Коначна функција овог дослуха с фолклорним жанровима јесте стварање хуморног ефекта која се протеже већим делом поеме. О жанровској хибридности Ђопићеве поеме видети и: Шаранчић Чутура 2013.

читаоцима поеме. Упркос томе што је паралела, у овом делу поеме, конститутивна за развој мотива гозбе, она не решава питања у самој поеми: уколико се ништа не каже о надмудривању, које је кључ народне приче о лисици и роди, онда та паралела није нужна за тумачење онога што је у самим стиховима о Јежурки речено. А у њима постоји лепа загонетка о томе зашто је јеж позван на вечеру. Тај позив се не мора схватити само као део наративне структуре, већ као прилог карактеризацији лирског јунака и одређење његовог идентитета.

У позивном писму је дат израз сасвим необичне блискости између лисице и јежа. То је уз побратимство посебно истакнуто у завршним стиховима – „Нежно те грли / медена лица / и поздрав шаље / твоја / лисица“. На постојање одређене блискости указује и Јежуркина реакција на лисичин позив. Он с радошћу прихвата да дође на гозбу.

Два певања – „Код лијине куће“ и „Растанак“ – која би, према логици наративног тока, требало да проистичу један из другог јер предочавају догађаје на ручку, пресеца епизода „Ноћ“. Овакав вид компоновања сигнализује врсту преокрета коју ће донети потоњи догађаји, а пре свега показује композиционо умеће. Ноћ упућује на зазорну, готово хтонску атмосферу, што у поему уноси нови момент напетости и зачудности. Смена ноћи и дана, посебно у простору шуме, могла је да наговести опасност, али ритам и мелодија поеме остају непромењени. Остаје утисак аркадијске атмосфере, нема ничег заиста страшног у ноћи што би драматизовало заплет због јежевог одбијања да преноћи код лије. И појам ноћи као претње је, дакле, продор разумевања општег појма ноћи и мрака, који наравно делује на младог читаоца јер му се понекад и прети како се ноћу дешавају страшне ствари. Зашто би страшни ловац ишао кући кад падне мрак, и зашто би му било боље и безбедније да остане у гостима него да иде кући ако га се цела шума плаши?

Однос ритма, мелодије и стилизације и елемената наративног тока може сигнализирати напетости између поступака карактеризације лирског јунака, развоја хуморних ефеката и необичне шумске хијерархије. Одступање од дотадашњег тона поеме, међутим, иде и у другом смеру. Завршни стих „надви се сутон / са модрим велом“ као да је из сасвим другачијег певања, а то показује колико је крупна поетичка промена између делова поеме. То увећава њен изражајни спектар, али и отвара питање променљивости у другим доменима певања. Може ли се исто тако променити карактеризација јунака? Уколико би до тога дошло, где би се у одређењу идентитета стигло? У представи о страшном ловцу суочени су општи појам јежа и слика Јежурке као борца, можда и витеза. Која страна ове хуморне везе би се могла мењати? Или ће у овој пропозицији идентитета малог лирског јунака доћи до неког другачијег обрта у којем о њему сазнајемо

нешто важније од разрешења ове хуморне загонетке, или досетке? Ноћ зато треба разумети као специфичну врсту најаве певања „Рас-танак“. Растанак лисице и јежа наговештава пресудну црту његовог карактера, за коју је везано деловање целине поеме у којој се од хуморног елемента стиже до сазнања и етичке равни стихова.

Певање које следи обликује средишњи, насловни мотив. Лисица на различите начине покушава да убеди Јежурку да, уместо да се врати своме дому, преноћи у њеној кући: „Моја је кућа / чврста ко град, / преноћи у њој. / Куда ћеш сад?; Остани, куме – / лија све гуче, / моли га, / зове, / за руку вуче“. Овде још увек постоји елемент неизвесности какав је коначно лијин план, но он углавном нестаје након што јеж коначно крене својој кући. То је преломна тачка у којој целина јежевог идентитета није одређена ни тиме што је страшан ловац, ни тиме да на дан хода шири страву, ни да је позван на богату вечеру и да се прописно на њој најео и затегао, како песник каже, трбух као бубањ. Но претећа алузивност ипак постоји јер је то бубањ – ратни. Могло би се рећи да песник одржава извесну нијансу напетости како би лијин позив да преноћи у њеном дому више одговарао очекивању које не потиче из поеме, већ из опште представе о односу животиња у шуми, и које ће бити преварено. То што нам поема не говори о скривеним мотивима лије, целом догађају даје једну фину црту другачије, посебне гостољубивости која и сама има поучни момент: лепо је имати госта, госта као у стара времена треба дочекати и угостити најбоље што човек може. Та поента је истовремено нека врста одговора на оно надмудривање које је младом читаоцу, а и сваком другом, можда познато из басне о лисици и роди.

Лисица напомиње да је њена кућа чврста, дакле сигурна од непријатеља и опасности које ноћ у шуми може да донесе. Нека је лијин дом и удобан и богат, јер се јеж у њему гостио четири сата, али има нешто што мами више од сваког гостопримства и удобности, па утолико више што је њена кућа блистава, оно што следи, што буде одабрано уместо те раскоши, биће још вредније. Оно што је одређено идентитетом јунака јаче је од сваког спољног изазова. Јежурка се уопште не двоуми, не оклева и љубазно али одлучно одбија лисичину понуду, јер је оно што ће он изабрати ствар његовог идентитета. Тај избор, који чини, открива ко је јеж, какав је он у себи, а не само у шуми. У тренутку јежевог одбијања најављен је мотив љубави према дому који ће овладати остатком поеме и одредити смисао њеног назива. Централни мотив на овом месту није у целости разрађен, а самим тим ни Јежуркин идентитет сасвим расветљен, премда су тежиште тачке постављене стиховима: „Захваљујем се / позиву твој, / ал ми је дражи / мој скромни дом!“ Тек у овом часу снага наслова, који је наравно важан део текста, а не паратекста, долази до изражаја. Отуда би се читава интерпретација поеме могла и променити: све што је раније речено је нека врста перипетије, одлагања кључног

мотива. Све што је до овога часа речено јесте увод у најважнији догађај поеме – одређење куће. То је, међутим, и оно где се разрешава питање идентитета: Жејурка је неко ко је везан за свој дом.

Чарлс Тејлор, у тумачењу савременог идентитета, издваја три осе моралног мишљења – поштовање и обавезе према другима, сопствено виђење испуњеног живота и појам достојанства. Начелни оквири који дефинишу наш морални живот обухватају „скуп квалитативних дистинкција. Мислити, осећати, просуђивати унутар таквог једног начелног оквира значи функционисати са осећајем да је неки поступак или облик живота или начин осећања неупореди-во виши од других који су нам приступачнији“ (Тејлор 2008: 40). Поменути квалитативне дистинкције могу се пратити кроз Жејуркино деловање у поеми и сусрет с лисицом. У свом одговору на њен позив за ноћење, Жејурка успоставља јасну хијерархију вредности. Њихов растанак је преломни тренутак у коме жеј просуђује о ономе шта је добро чинити.

Друга половина поеме оријентисана је ка жежевој кућици која ће расветлити смисао Жејуркиног идентитета који је одређен моралним начелом инвестираним у избор који прави – повратак у свој дом. То је прилика за једну посебну врсту поетичког удвајања, јер лисица, која жели да сазна шта је то што пружа чврстину Жејуркином непоколебљивом карактеру одређеног чежњом за сопственим домом, у том часу постаје нека врста пројекције знатижељног ишчекивања – и читалац жели да сазна зашто жеј чезне за својом кућицом.

Растанак лисице и жежа јесте прилика да се из одбијања најзад нешто дозна о тајни и вредностима његове кућице. Питање идентитета „дефинишу обавезе и идентификације које пружају оквир или хоризонт унутар кога ја од случаја до случаја могу да покушам да одредим шта је добро или вредно или шта треба чинити или шта ја прихватам, а чему се супротстављам. Другим речима, то је хоризонт унутар којег сам у стању да заузмем своје место“ (Тејлор 2008: 50). Недостатак моралног хоризонта доводи до дезинтеграције идентитета, што се јасно уочава у ликовима медведа, свиње и вука, јунацима које пратимо у другој половини текста. Крај поеме ће нам показати трагедију таквог искуства кроз судбину животиња опонентних жежу: „Крвника вука, / јадна му мајка, / умлати брзо /сељачка хајка. / Трапавог меду, / ох куку, / леле, / до саме смрти / изболе пчеле. / И дивља свиња / паде ко крушка, / смаче је зимус / ловачка пушка.“

Снагу моралног начела појачава елемент детронизације других шумских јунака. Вук, медвед и дивља свиња, као у некој врсти ве-рижне приче, придружују се лисици у потрази за жежевом кућицом. Сви скупа се могу посматрати и као колективни јунак у хоризонту социјалног догађаја заснованог на глади/храни. Све три животиње

вредност дома замењују храном („Ех, кућа, / трице – / вели вук зао. / – Та ја бих своју / за јагње дао!“). Стога их треба посматрати као јунаке супротстављене Жежуркином вредносном систему, док лисица у завршном сусрету с жежом доживљава етички преображај, можда и друштвену еманципацију, схвативши значај родног прага. Колективни јунак (шумске звери) чувши од лисице за жежево схватање дома, карактерише Жежурку као будалу: „Поћи ћу с тобом, / јер волим шалу, / хоћу да видим / жежа – / будалу!“. У односу на такав њихов суд, жежић показује оданост дому.

Шта животиње желе да сазнају о жежу трагајући за његовом кућом? Питање које покреће знатижељу – „Врага, / што му је кућа / толико драга?“ – јесте питање на које би одговор значео и одгонетање моралне онтологије главног јунака. Другим речима, онога што конституише природу жежевог доброг живота, животне среће. Крећући се стопама животиња које прате жежића, читалац своје тумачење усмерава ка ономе што чини Жежуркин живот смисленим и испуњеним, дакле, ка ономе што је упориште његовог схватања добра изван којег његова лична егзистенција губи смисао.

То је важна тачка до које смо стигли и у наставку рада ћемо видети које одлике Жежуркин избор мора имати да би постао релевантан, те шта такав избор говори о разумевању онога ко га је учинио. Жежуркин избор је поглед на свет у којем је дом, као симбол припадности, порекла и аутономије, од посебне важности за могућност самоидентификације, али он није дат сам по себи, већ постоји једна карактеристика која га чини тако важним: питање слободе. Питања дома у историји, и слободе у идеологији ослобођења су врло деликатна; треба имати на уму да Жежуркин избор има различит смисао у различитом историјском контексту, што је и рецепцију ове поеме учинило врло осетљивом од деведесетих година до данас, а о томе ћемо нешто рећи у трећем одељку рада.

1.2. Питање саморазумевања подразумева, према виђењу Чарлса Тејлора, историјски оквир и фундаменталну оријентацију идентитета. Прва димензија идентитета подразумева духовни и морални хоризонт субјекта док друга, паралелна њој, подразумева место субјекта у јасно дефинисаној заједници или култури – „потпуна дефиниција нечијег идентитета укључује не само његову позицију по питању моралних и духовних ствари већ и неко упућивање на дефинишућу заједницу“ (Тејлор 2008: 65). Питање историјског оквира идентитета тиче се наше свести и знања о континуитету настанка и развоја саморазумевања модерног субјекта, док се фундаментална оријентација идентитета тиче друштвеног простора, језика, културе, нације и порекла. Чарлс Тејлор наглашава да су „најзначајније духовне традиције наше цивилизације охрабривале, чак и захтевале, дистанцирање друге димензије идентитета [...], то јест дистанцирање од партикуларних, историјских заједница од датих мрежа

рођења и историје“ (Тејлор 2008: 66). Идентитетско конституисање (али и деконституисање) јунака *Јежеве кућице* тумачићемо из аспекта обе димензије. Изворе сопства Ђопићевог јунака тумачићемо у овом поглављу рада из угла историјског оквира идентитета, док ће фундаментална оријентација бити предмет анализе поеме у разредној настави књижевности у завршном поглављу.

Да бисмо, дакле, разумели идентитет Ђопићевог Јежурке, па и његову везаност за дом, осврнућемо се на рађање модерног идентитета. Прави историјски оквир који је потребан, међутим, мора поћи знатно даље у прошлост и идентитетско конституисање модерног субјекта које утемељују Декарт и Лок. Декартова картезијанска конституција моралног осећања повезује идентитет субјекта с идентитетом мисаоног бића. У Декартовој филозофији значај *cogito*-а стављен је у функцију човековог највећег добра и извора слободе, што је отворило рационалистичко поглавље у нововековној западној филозофији – „Увиђајући пак да је ова истина – *Мислим, дакле, јесам* тако чврста и тако сигурна да ни свеколике најраспрострањеније претпоставке скептика нису у стању да је пољуљају, сматрао сам да је, без имало страха, могу усвојити као прво начело филозофије за којим сам трагао“ (Декарт 1997: 223–224). Али та поузданост има далекосежне последице, због ње се *cogito* намеће као главно извориште и упориште идентитета. Декарт, додуше, трага и за Богом изван сваке обмане, што је покренуло лепу и дуготрајну расправу у историји филозофије, то се у одређењу идентитета не може запоставити, али из перспективе нововековног картезијанског субјекта свака одлука и сваки морални избор почива на главном ослонцу идентитета, *мисли да мислиш*. Било би сасвим гротескно испитивати јежића из перспективе картезијанског субјекта, али степен његове сигурности у сопствени избор стоји у оној линији потраге за извесним која на месту субјекта који проглашава како ако мисли онда и постоји има да каже: као што постојим, тако имам свој дом.

Упоришне тачке Локове филозофије, која једним делом проистиче из декартовских постулата (али се од њих и разликује концептом емпиризма), подразумевају рационалну аутономију субјекта, самоодговорност и дистанцирање од било које врсте спољашњих (посебно метафизичких) ауторитета. Аутономија разума коју Лок усмерава ка изворима морала који одређују правац људског делања базира се на успостављању самосвести субјекта, концепту слободе, односно спознајној и сазнајној апаратури људске свести. Локовски емпиризам усмерен је на човека, његово бивствовање, али и његов непосредни свет којима по својој слободи даје вредност. Дакле, на другој страни од Декарта и забринут за непосредне чињенице свести, Лок гради могућност да се емпирицистички изгради извесност између перцепција и њихових рефлексивних обрада. Извесност света и постојања ту је загарантована могућношћу да буду перципирани.

Идентитет Жежурке, наравно, исто тако нећемо тумачити строго из угла локовског деизма и емпиризма. Он неће ни продубити разлику између онога што жежић види, сву скромност свог дома, и односа који према томе има, јер је његова слобода и право да закључи обезбеђена аутохтоношћу његове идентитетске рефлексije. Жежић није дужан да када види како је мален и скроман његов дом закључи да је тај дом безвредан и јадан, он има пуну слободу локовског субјекта да моралне судове о свом дому и однос према њему досегне у слободи свог идентитетског избора. Он није дужан да буде везан само за свој дом, нити је дужан да лута по шуми, још мање да упада у туђе домове или остаје у њима када је позван – он својим ставом афирмише свој избор и тај избор не намеће шумској заједници, већ га у њој потврђује.

Концепт разумне слободе важна је идентитетска одлика Жежурке, она је радикално подржана успехом његовог плана живота за разлику од идентитетске дезинтеграције осталих јунака у Ћопићевој поеми. Слобода је на више места, било имплицитно било експлицитно, истакнута у поеми. Већ уводни приказ најављује слободу овог јунака: „По шуми, / широм, / без стазе; / пута, / Жежурка Жежић / поваздан лута.“ Неспутаност Жежуркиног кретања треба разумети као важан сигнал за тумачење овог јунака. Поред слободе кретања, у поеми се и експлицитно, кроз жежев говор, артикулише појам слободе. То се дешава на више места, а нарочито је важно што до тога долази управо у епизоди „Пред жежевом кућом“: „Кућице драга, / слободо моја!“. Морални избор дома истовремено је избор места слободе. То није, дакле, олако ослањање само на традицију, пуки повратак дому који је сâм себи сврха, већ став избора највеће слободе. Зато је у „Јежевом одговору“ јасно речено – „Ма какав био / мој родни праг, / он ми је ипак / мио и драг. / Прост је и скроман, / али је мој, / ту сам слободан / и газда свој“.

Видимо, дакле, да Жежурка сопствену слободу везује за своју кућицу и идеал независности, аутономије. Јасно је, наравно, да кућа у дословном значењу није извор слободе, али је она у жежевом вредносном систему симболизује. Треба разумети шта за жежа значи дом, односно како кућа симболизује слободу. Треба, у некој мери, разумети и то да ли је реч о слободи разума који лирском јунаку улива потпуно самопоуздање приликом доношења одлука, кретања и разговора с другим јунацима. Ослобођени разум расветљава пут кретања субјекта који није ослоњен ни на један други ауторитет осим на ауторитет сопственог ума. „Слобода се, дакле, састоји у томе што смо кадри да делујемо или не делујемо, према свом избору или вољи“ (Лок 1962: 260). Недостатак исправног вредносног суда у спознавању добра и зла, у складу с тим, јунаке опонентне жежу у поеми чини потчињеним спољашњим околностима, трагању за храном и доводи их до трагичног скончавања на крају поеме. Оно што

Жежурку одређује као задовољног и интегрисаног субјекта јесте управо живот који креира сопственим разумом и радом (ловом) који у његовом вредносном систему заузима важно место. Погледајмо следеће стихове: „Вредан сам, / радим, / бавим се ловом / и мирно живим / под својим кровом“. Издвојеним стиховима супротставља се јежева вредносна процена колективног јунака (медведа, свиње и вука): „Због тога само / вас троје, / знате, / честите куће / и немате. / Живите, / чујем, / од скитње, / пљачке / и свршићете – / наопачке!“ Видимо глорификацију поштеност живљења/рада као услов доброг живота. Ослобођени разум Жежурку усмерава ка идеалу продуктивности и изворима морала који се проналазе у кодексу части, слободи и аутономији. Мотивацију за јежево деловање морамо тражити у његовом унутрашњем моралном осећању и идеји доброте, али и у томе што поема једну врсту става награђује слободним, мирним и вредним животом, а други, баш како је Жежурка и оценио, пропашћу.

Овај концепт унутрашњег извора доброте дистанцира нас од локовског деизма и отвара пут ка постлоковским мислиоцима. Теоретичари постлоковског деизма Локове погледе називају спољашњом теоријом морала. Из локовског деизма проистиче нова струја – теорија моралних осећања – чији су носиоци Францис Хачесон и Ентони Шафтсбери. Шафтсбери инсистира на идеји природне љубави унутар субјекта, а она подразумева два важна аспекта – поунутрење и етику добронамерности. Поунутрење се односи на интринсичну мотивацију субјекта да дела у складу с добром, дакле, у самој природи субјекта лежи способност да препозна добро. Добронамерност се односи на свакодневну егзистенцију субјекта чија је сврха доброчинство. Хачесон ослобођени разум сажима са моралним осећајем субјекта. То значи да нас „наш морални осећај нагони на добронамерност, а добронамерност највише делује у прилог наше среће“ (Тејлор 2008: 396). Извори доброте су, дакле, и у субјекту и у спољашњем поретку. Локовски и постлоковски деизам се разликују

по схватању тога на који начин заузимамо место у овом поретку. За Локове следбенике чинимо то тако што користимо свој ослобођени разум. За деизам који потиче од Шафтсберија [...], иако ослобођени разум није одбачен, учествујемо у Божјој промисли посредством поновног ангажмана: морамо да обновимо кретање ка добру унутар нас и да му допустимо да задобије свој прави облик (Тејлор 2008: 403).⁴

4 Унутар деизма – локовског и постлоковског – разликујемо разумевање извора морала у односу на то „да ли се они налазе само у разуму или и у нашим осећањима“ (Тејлор 2008: 429). Деизам, у односу на античке узоре, доноси поунутрење. Приликом тумачења односа платоновске етике и теорије моралних осећања треба бити обазрив. Чарлс Тејлор инсистира на строгој поларизацији унутар Платонове филозофије између разума и страсти/осећања. То се јасно и види у Платоновим дијалозима из прве и средишње фазе стваралаштва, посебно у *Држави* где се инсистира на души којом влада разум, а вредности се одричу свим активностима којима не владају чистота и трајна истина. Међутим, Марта Нусбаум нас подсећа на *Федра* у којем дијалогу Пла-

Добро по себи (интринсично добро које не подразумева награду), на којем теорија моралних осећања инсистира, у великој мери одређује идентитет Ћопићевог Јежурке. Јежева добронамерност провејава кроз читаву поему и добро се може видети у његовим односима с осталим јунацима. Његове намере су нескривене, а говор у свакој епизоди искрен. Сусрет с лисицом није мотивисан користољубљем, док морално дезоријентисаним животињама отворено жели да покаже исправан вредносни пут. Премда је самоодговорно јежево деловање вођено разумом, узвишена стремљења дубоко су укореењена у његов унутрашњи свет што видимо у спокоју и истинској срећи којима одише овај јунак – „Ту јежић уђе, / плива у срећи, / шушти и пипа / где ли ће лећи“.

Локовски принцип рационалности је, како Алан Блум говори, заправо просвећена себичност „или правилно схваћен лични интерес“ (Блум 1990: 194). Јежуркин став се, међутим, ни у ком случају не своди на тако представљен, апстрахован и у рационалитет одлуке оденут лични интерес. Јежурка је обликован неприкосновеном врлином која пребива испод темеља и корисности рационалности. Управо у његовој доброту ваља тражити изворе славе коју ужива унутар шумског устројства и која исто устројство превазилази. Доброта јежеве природе условљава добронамерност у целокупном његовом деловању, што коначно доводи до пуне самоспознаје и спокоја најбољег могућег живота. Из овог разлога је теорија моралних осећања, с интринсичним концептом доброту, била нужна за разумевање јежа.

Како бисмо у потпуности разумели Јежуркин идентитет, треба расветлити уплив заноса који видимо у његовој љубави према дому. Уколико се пажња усмери на занос с којим Јежурка говори о својој кућици, целокупно значење поеме задобија додатну димензију. Какава је природа самог заноса и које су последице такве занесености? Јасно је да то превазилази оквире рационалистичког избора онога што је за појединца, или са становишта родољубља за цео колектив, добро. С одређеном дозом слободу на овом месту можемо проговорити о родољубивом еросу Ћопићевог јунака што мотивише и увођење Платоновог преобликованог разумевања страсти из угла Марте Нусбаум.

Нусбаумова инсистира на томе да Платон у *Фегру* одређеним стањима заноса признаје значај приликом креирања највећег добра у људском животу. Помаму, занос и страст Платон посматра као неин-

---

тон излаже другачије погледе на осећања и страсти у односу на своја претходна дела. Према виђењу Марте Нусбаум, „*Фегар* је [...] аполигија – ероса и (уз ограничења) поетског писања [...]. Од самог почетка осећамо да Платон дубоко схвата еротску мотивацију и њену снагу. *Фегар* је, дакле, дело у којем он износи сложеније становиште тих мотивација и неке од њих усваја као добре; дело у којем признаје да је био слеп за нешто, да је супротности схватио сувише оштро“ (Нусбаум 2009: 276).

телектуалне елементе људског живота, али су и они „нужни извори мотивационе енергије“ (Нусбаум 2009: 289); стога она инсистира на томе да је код Платона „сâм интелект релативно немоћна покретачка сила“, те да се значај неинтелектуалних елемената огледа у томе да нас усмери „куда наш интелект жели да идемо“ (Нусбаум 2009: 289). Коначно, страсти и осећања, неинтелектуални елементи у животу субјекта су нужни „у нашем трагању за разумевањем и добрим животом [...]“ (Нусбаум 2009: 289). Другим речима, спознавање добра у Јежуркином деловању долази и под утицајем страсти и под утицајем ослобођеног разума. Њега покреће истинска љубав према дому, што је посебно наглашено у следећим стиховима: „Сав блажен, / срећан, / ниже без броја: / ’Кућице драга, / слободо моја! / Палато дивна, / дрвеног свода, / колевко мека, / лиснатог пода, / увек ћу веран / остати теби, / низашто ја те / мењао не бих! [...]“ У певању „Растанак“ тај ерос је двоструко наглашен готово истим стиховима у две различите строфе: „Захваљујем се / позиву твојем, / ал ми је дражи, / мој скромни дом!“ и „Дражи је мени / мој скромни дом!“ У Ћопићевој поеми, дакле, овакав ерос има водећу мотивациону улогу јер живот јежа чини безбрижним, срећним и сигурним – „У теби живим / без бриге, / страха / и бранићу те / до задњег даха!“ Снага овог ероса доводи до чврстог конституисања сопствене позиције унутар друштвеног поретка у којем пребива. Насупрот томе, у идентитету колективног јунака, дружине шумских звери, изостаје и страсни покретач и ослобођени разум усмерен ка добру. Дружина је у власти нагона и потреба које затамњују спознају истинског добра, те идентитет бива испражњен и од разумевања сопства и личног положаја у свету. Дакле, шумске звери као опонент, колективни противник обузет нагоном а не еросом, губе хоризонт успостављања сопствене позиције како у унутрашњем тако и у спољашњем „простору“. Управо је зато мотивациони контекст потраге за Јежуркином кућом заправо покушај разумевања природе доброг живота унутар којег субјект (Јежурка Јежић) у слободи живи са собом и светом. Интринсично морално осећање (доброта) и ерос дома (занос) осветљавају Јежурку на путу ка слободи живота у миру. Љубав према дому у овој поеми симболизује слободу рационалног субјекта да самоодговорно у врлини успостави моралну онтологију – смислен и испуњен живот. Управо из овог разлога лисица доживљава етички преображај, признавши јежурки да „има право“!

Љубав према дому могла би бити и део оне шире љубави према отаџбини, а свакако је знак спремности за сопствени идентитет. Волећи свој дом, Јежић истовремено воли оно што он сâм јесте, не жели ни друго ни туђе, већ оно што је њему његово. Волети своје, свој идентитет и свој дом, а по свој прилици и своју отаџбину у коју се идеја дома врло лако претвара, то значи знати ко си и шта си, и бити свој, а као такав – слободан да живиш свој живот. Песник је

томе, наравно, радикално помогао јер је јежа ослободио зебње да ће га појести нека друга звер. То је ствар имагинације: слобода такве имагинације заправо је поетички одјек оне слободе коју ваља обликовати у поеми. То показује како је велики песник у овим стиховима Бранко Ћопић. Управо његова песничка имагинација показује оно о чему пева, и зато то није идеологија и убеђивање читаоца, већ неодољивост књижевних вредности које читаоца доводе до естетског задовољства. Тај занос има у себи важну црту истог оног заноса који је неопходан да се човек посвети доброту, и да је открије у себи и за себе. Показујући читаоцу шта књижевност може и шта чини, песник га уводи у прилику да се сусретне са самим собом у простору имагинације и да ту већ буде оно што тек треба да постане.

2. Идентитет и савремено образовање

Фундаментална оријентација конструисања идентитета, како смо рекли у претходном поглављу, односи се на позицију субјекта унутар заједнице или културе:

Управо ова изворна ситуација даје смисао нашем појму „идентитета“ нудећи одговор на питање ко сам ја кроз дефинисање тога одакле говорим и коме говорим. Тако потпуна дефиниција нечијег идентитета укључује не само његову позицију по питању моралних и духовних ствари већ и неко упућивање на дефинишућу заједницу (Тејлор 2008: 64–65).

Будући да настава књижевности треба и мора да има шири друштвени значај, а он се најпре огледа у јачању националног и културног идентитета ученика кроз читање и тумачење књижевних дела (у разредној настави посебно дела националне књижевности и културе), важно је расветлити на који начин се у образовној пракси сагледава књижевни текст који управо поменуте циљеве негује и подстиче. Тумачење *Јежеве кућице* у настави двоструко је конструктивно јер, с једне стране, указује на конституисање идентитета јунака (који је у великој мери одређен родољубивим еросом и изворном добротом), а с друге упућује на конструкцију идентитета ученика у сусрету с оваквим књижевним делом. У складу с тим, и након тумачења идентитетских особености књижевног јунака у претходном делу рада, у наставку ћемо усмерити пажњу ка односу савремене наставе књижевности према фундаменталној оријентацији успостављања идентитета.

Веома је битно да у школским програмима буду у знатној мери заступљена управо оваква дела у којима се препознаје снажно деловање културе. Њихово присуство је значајно из више разлога: због саме уметничке вредности, због снажног естетског, образовног и идентитетског деловања на ученике. Однос према Ћопићевој поеми у настави српског језика и књижевности указује на својеврсно одсу-

ство идеје заједничких циљева у неговању националног и културног идентитета. Кроз све ове деценије популарности и, у најмању руку, динамичног статуса у хрватском школству,⁵ *Јежева кућица* није била део наставних програма у Србији све до 2017. године кад први пут улази у обавезну лектуру и то за први разред основне школе.⁶ Поема, дакле, тек последњих неколико година има своје место у настави књижевности, а посебно је важно видети на који начин аутори читанки методичком апаратуром усмеравају наставнике и ученике на њено тумачење на часу. Сложено тумачење које смо у овом раду изнели, наравно, прелази границе онога што се у школи и на часу може анализирати, реч је о тумачењу ове поеме као еминентне књижевне творевине и њеној интерпретацији уз увиде у сву њену сложеност, будући да је реч о *йоџи* која гради идентитет и има јасне педагошке, а и идеолошки провокативне аспекте. Они су такође део образовног процеса, и важно је видети да ли су саобразни естетском учинку и допадљивости оваквог певања. Ово друго је изван сваке спорности, јер је у свим околностима и у сваком времену сама поема заправо била неприкосновена, проблем је био њено уклапање у идеолошку свакодневицу новонасталих држава, питање језичке праксе, националног порекла и одређености, могућности носталгичног подсећања на југословенску прошлост, партизанску успомену и опус омиљеног Бранка Ћопића чији су дело и живот премрежени контроверзама и недоумицама.

Јежева кућица има више различитих циљева у настави. У првом реду су расветљавање питања хумора и односа према темама иден-

5 *Јежева кућица* у Хрватској улази у лектуру 1960. и задржава се до 1993. године кад се Ћопић уз друге српске писце избацује из хрватских програма. У периоду од 2005. до 2010. године Хрватски национални образовни стандард (ХНОС) покреће реформи наставе матерњег језика и том приликом покушава да врати Ћопићеву поему у програм за први разред. ХНОС 2005. године на попис предложене лектуре ставља *Јежеву кућицу*, али у том периоду изузетно утицајан академик Стјепан Бабић поему склања с пописа уз образложење које разрађује у тексту „*Јежева кућица* као педагошки и језички проблем“. У периоду од 2015. до 2019. године у Републици Хрватској се врше припреме за увођење националног курикулума. Тада се саставља листа експерименталне лектуре која улази у праксу тих година како би се проверила рецепција код ученика. Након те провере, поема 2019. године улази у нови програм у одељку препоручене лектуре. *Прейоручена лектура* за први и други разред основне школе у Хрватској подразумева списак књижевних дела (укупно 126) од којих учитељ бира осам за рад на часу. Треба напоменути да је реформа образовања у Хрватској од 2015. године подразумевала висок степен демократизације те се курикулум састављао према анкетама које су се спроводиле међу учитељима и библиотекарима у хрватским школама, а на листи препоручене лектуре из 2019. године *Јежева кућица* се на основу ове анкете налази на 15. месту од 126 наслова. В: *Изборна дјела за лектуру – 1. и 2. разред основне школе*. URL http://www.os-ibmazuranic-prigorjebrodovecko.skole.hr/upload/os-ibmazuranic-prigorjebrodovecko/newsattach/948/izborna-djela_osnovna-skola.pdf. и Наранчић Ковач, Смиљана и Ивана Милковић. *Лектура у хрватској основној школи: љојис наслова*. BIBRICH, 2018. URL <http://bibrich.ufzg.hr/lektira/>.

6 О заступљености Ћопићевих дела у програму српског језика у разредној настави у периоду после Другог светског рата до данас видети: Маринковић 2020: 288.

титета у савременој настави књижевности, а онда и питања слободе, те перцепција посебно вредних стихова и целина које осликавају лирске јунаке. Обликовање Јежуркиног лика, та допадљивост која га претвара у књижевног јунака којег је немогуће заборавити, то је посебан циљ. Поема *Јежева кућица* чита се по списку обавезне лектире у првом разреду основне школе и то као новоунето читање у наставцима.⁷ У нашем истраживању прегледане су и анализиране све одобрене читанке за овај узраст.⁸ Приликом приступања методичкој апаратури усредсредили смо се на две ствари. Прва је да ли и колико методички концепт прати хуморни и радосни лик ових стихова, свет шуме и парадокса, духовитост и шаљивост слика и представа. Друго питање тиче се могућности методичког апарата приликом усмеравања ученика да етичке и вредносне координате главног јунака, света у којем је и опредељења која излаже оцени и усвоји у том раном периоду школског образовања и облицима рецеписије својственим узрасту. У оба смера, онако како се то у основној школи ради и прилагођено је узрасту, ваља видети обликована средства којима се постижу најбољи књижевни резултати и развија способност за доживљавање главног јунака и његовог света, као и његових опредељења, односно постиже рано естетско задовољство у читању.

Пажњу ћемо усмерити ка парадигматским примерима. У једном од њих, у којем је начињен изванредан напор да се методички приступи и прошири рад на часу, методичка апаратура која прати поему подељена је на неколико целина, при чему се само прва односи на тумачење текста у настави (в: Јовић 2018: 71). Питања се односе на основно разумевање садржаја, а од ученика се тражи да искажу своје мишљење о прочитаном, да објасне одређене поступке ликовна или значења појединих израза, да разумеју узрочно-последичне везе, те да у самом тексту пронађу потврду за своје одговоре. Све ово указује на добро вођење ученика кроз текст, али основна идеја поеме сведена је на мотив куће, односно родне куће, и не даје се шире значење дома и могућност разумевања како се у сопственом дому крије заправо рана представа отаџбине, те да су и дом и отаџбина – место слободе. Тумачење се не усмерава ка припадности земљи, народу или месту рођења. Постоји питање у ком се у извесној мери наговештава родољубиво осећање: „На какве те људе по својим

7 Читање у наставцима први пут се уноси у програме донете између 2017. и 2019. године и подразумева читање књижевних дела на самом часу, а не унапред читање код куће као што је случај с домаћом лектиром. Читање у наставцима подразумева рад на неколико часова. По истом принципу обрађују се и бајка „О рибару и рибици“ А. С. Пушкина у другом разреду, савремени кратки роман за почетно читање Јасминке Петровић *Од чишања се расте* у трећем, те Андерсенова бајка „Ружно паче“ у четвртном разреду основне школе.

8 У питању су читанке издавачких кућа Креативни центар, Едука, БИГЗ школство, Klett, Нови Логос и Фреска.

особинама подсећа Жејурка Жејић?“ (Јовић 2018: 85). Међутим, његова недовољна одређеност може да буде и отклон од разговора о родољубивим осећањима на часу, што сужава школски домет у читању и разумевању ове поеме. Овако формулисано питање у ком се готово свесно избегава употреба правих речи, постаје нејасно или недовољно разумљиво за ученике овог узраста. С друге стране, једна од читанки поред питања која се односе на разумевање језика, стилских фигура и пренесених значења, укључује у методичку апаратуру и низ питања којима се тумачи Жејуркино опредељење, али ни она не одлазе даље од љубави и односа према кући у свом дословном значењу и ништа не говоре о хумору и идентитету. Очекивало би се да у методичкој апаратури постоји одређена индикација о односу према отаџбини. Бојазан да се поставе конкретнија питања била би оправдана само уколико питања нису прикладно постављена с обзиром на узраст ученика. Узраст није препрека да се укључи кратко објашњење да однос према кући има шире значење о којем би ученици могли промишљати.

Посебно је занимљив пример у којем је методичка апаратура дата након прве две целине текста, да би се други део поеме, потпуно неоправдано и готово занемарено, нашао на самом крају читанке, без методичког вођења (в: Жежељ Ралић 2020). У самој апаратури највећи део посвећен је богаћењу речника, док је разговор о тексту у потпуности сведен на репродукцију садржаја, а у једној групи налога за ученике тежи се функционалном знању које нема суштинског додира са самом поемом (писање позивнице). Оваквим односом, поделом текста и његовим битним одвајањем, као и обликовањем методичке апаратуре уз само један део поеме, изневерава се основна функција наставе књижевности, а ученици и учитељи доводе готово до запитаности зашто се овај текст уопште нашао у читанци. Као да је отклон од њене суштине и великог дела текста тенденциозно изабран. Коначно, у једној од читанки наилазимо на методичку апаратуру која не садржи ниједно питање посвећено поеми (в: Јовић, М. и Јовић, И. 2020). Можемо рећи да су овако поређане методичке апаратуре градацијски дате по заобилажењу основне тематике овог текста и чак његовом скрајнутом месту у настави. Јасно се примећује бекство од суштинског уласка у књижевни текст и заобилажење тумачења, што нам показује однос аутора читанки према темама вредносног избора, морала и основних питања идентитета, која се у савременој разредној настави углавном заобилазе. Зашто је Жејуркин потенцијално родољубиви ерос изопштен из тумачења у настави књижевности можда би се још и могло погодити, али то је само делић разлога зашто се од погледа детета уклања основна идеја поеме: а она није само у ставу скромности, вредноће, пристајања на радост у ономе што се има и труд да се то стекне и одржава, већ о идеји места на којем човек, или малени жеј, остварује своју слободу. Као

да је главно не приметити да је могућно бити слободан. Није само неговање националног и личног идентитета притајено истргнуто из циљева савременог образовања већ као да се посебно води рачуна да се ученик не упозна с идејом слободе, начинима њеног достизања и облицима њеног одржавања.

Сведоци смо радикалне кризе хуманизма у којој је нужно неговати и сачувати књижевну имагинацију која представља саставни, а можда и најбољи део нашег памћења. Притајена маргинализација друштвено-хуманистичких наука, а посебно књижевности у образовном систему нужно води ка формирању недовољно мислећих младих људи и субјеката у менталној корупцији друштва. У таквом амбијенту обликује се и школска лектира и однос према њој и читању уопште. Он је такав да се, нажалост, удаљавамо од квалитетног одрастања, радости читања и уласка у свет књижевне имагинације и књижевних вредности. Александар Јерков зато види обавезу пружања одлучног отпора „девастацији система образовања“ (Јерков 2020: 63) јер су „врлина школе, школства и образовања, врлина доброг одгоја, укуса и мудрости расуђивања поништене не само историјским догађајима већ и менталним немаром“ (Јерков 2020: 69). Ментални немар или менталну корупцију Александар Јерков види као последицу недостатка ентузијазма које је савремено српско друштво „изгубило и делом га и само напушта онда када се одриче своје историје и традиције, свог места у свету [...]“ (Јерков 2020: 69). Сличне погледе и начелна размишљања о кризи образовања данас износи и Хана Арент: „Криза у образовању би у сваком времену побудила озбиљну забринутост чак и да није одраз, као што ова данашња јесте, општије кризе и нестабилности у друштву“ (Арент 2016: 185).

***

Култура прагматичног, пребројивог, односно мерењу подложног знања у савременој настави резултира и односом према књижевном тексту какав смо видели у методичкој апаратури поводом *Јежеве кућице*. Занимљиво је да на кризу образовања већ крајем 19. века упозорава Ниче, говорећи да „савремено образовање овде чак прелази у образовање у складу са тренутком: то јест грубо схватање тренутне корисности. Образовање се најпре схвата као нешто што доноси корист: ускоро ће се оно што доноси корист мешати са образовањем“ (Ниче 2020: 101). Одржавање традиције, националног духа и културе Ниче види као главни задатак образовања, док у одсуству ових императива наслућује пропаст образовних установа. Кључну улогу и задатак имају наставници, посебно у настави српског језика и књижевности (како у разредној тако и у предметној), али и у настави историје, географије, филозофије. Будући да ново необразовање усред образовног система тражи губитак историјских

корена, некмоли родољубивог ероса и још више саме идеје слободе, данашњи ученик лако може бити изгубљен „у ничијој земљи између добродети знања и добродети културе [...] Помоћ се негде мора потражити“ (Блум 1990: 39). Ту помоћ треба тражити у оном највреднијем – у књижевном тексту и исцрпном тумачењу свих вредности које пружа. Учионица није и не би смела бити место које подлеже репресији, те је управо наставник кључна фигура у процесу идентификације књижевног текста и ученика. Тумачење љубави Јежурке према дому, као и домовини у најширем контексту, уводи ученике у осећање моралног субјекта који познаје и поштује себе и своја права, који је окренут слободи и њен део може видети у слободном обликовању и испољавању свега што чини национални идентитет. Позитивне вредности и могућности идентитетске оријентације део су онога што се пред њега ставља као вредност на том путу којим се креће. „Осећање националног идентитета је моћно средство за одређивање и лоцирање појединачних ја у свету, кроз призму колективне личности и њене особене културе. Управо нам заједничка, јединствена култура омогућава да сазнамо ко смо ми у савременом свету“ (Смит 2010: 34). У крајњој линији, „ми смо оно што смо због своје историјске културе“ (Смит 2010: 154), због права да одлучујемо о себи, да ствари рационално и на основу сопствених увида процењујемо и чинимо своје изборе, напоскон научимо шта је то слобода, које су њене претпоставке и где се она може достићи. Од једног малог јежа и једног великог песника за децу, то није мало. „У малим народима, и у школским програмима, књижевна дела често имају и додатну улогу (ако се она уопште може звати додатном), ону која се тиче не само личног него и националног и културног идентитета. Али да би и њу вршила, најпре морају да сама буду изузетно уметнички вредна“ (Јовановић 2015: 72). Зато је ова поема омиљена, а у школи незаобилазна. И упркос свим ударима не може се избрисати с пописа лектире и из памћења оних који је једном прочитају.

ИЗВОРИ

Жежељ Ралић, Радмила. *Маша и Раша. Различак: чиианка за њрви разред основне школе*. Београд: Klett, 2020.

Изборна дјела за лектиру – 1. и 2. разред основне школе. Загреб: Министарство знаности и образовања, 2019. URL http://www.os-ibmazuranic-prigorjebrodovecko.skole.hr/upload/os-ibmazuranic-prigorjebrodovecko/newsattach/948/izborna-djela_osnovna-skola.pdf. Приступ 1. маја 2023.

Јовић, Моња и Јовић, Иван. *Чиианка за њрви разред основне школе*. Београд: Едука, 2020.

- Каталог уџбеника за први и пети разред основног образовања и васпитања. Службени гласник РС, број 27/18, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2019. URL <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/KATALOG-udzbenika-za-1.-i-5.-razred-OS-2019-2020.pdf>. Приступ 1. маја 2023.
- Курикулум наставног предмета Хрватски језик за основне школе и гимназије. Загреб: Народне новине бр. 10/2019, Министарство знаности и образовања, 2019. URL https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html. Приступ 1. маја 2023.
- НПСЈ: Наставни програми српског језика за основну школу. Београд: Просветни гласник, 1952–2019.
- Наставни план и програм за основну школу. Загреб: Просвјетни вјесник. 13 (5), 1960. 65–71.
- Наставни план и програм за основне школе у Републици Хрватској (Измјене и допуне). Загреб: Завод за школство Министарства просвјете и културе Републике Хрватске, 1991.
- Наставни план и програм за основну школу. Загреб: Народне новине, бр. 102/2006. URL https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html. Приступ 1. маја 2023.
- Оквирни наставни план и програм за основну школу. Загреб: Министарство културе и просвјете и Завод за школство, 1993.
- Основна школа. Одјојно образовна стѝрукѝура.* Загреб: Завод за унапређивање школства НРХ и Школска књига, 1960.
- Основна школа – одјојно образовна стѝрукѝура.* II редигирано издање. Загреб: Завод за унапређивање школства СРХ и Школска књига, 1964.
- Станковић Шошо, Наташа и Костић, Маја. *Реч љо реч: чиианка за срѝски језик за ѝрви разред основне школе.* Београд: Нови Логос, 2018.
- Хрватски национални образовни стандард (ХНОС). Предмет: Хрватски језик. Загреб: Министарство знаности, образовања и шпорта, 2005.
- Топић, Бранко. *Јежева кућа.* Београд, Загреб: Ново поколење, 1949.
- Топић, Бранко. *Јежева кућица.* Београд: Креативни центар, 2022.

ЛИТЕРАТУРА

- Арент, Хана. „Криза у образовању“. *Реч: часопис за књижевност и културу, и друштвена иишања.* Вол. 86/32, 2016. 177–193.
- Бабић, Стјепан. „Јежева кућица као педагошки и језички проблем“. *Језик.* Вол. 53/4, 2006. 139–146.
- Блум, Алан. *Сумрак америчкој ума.* Превели с енглеског Александар Спасић, Ивана Спасић и Мирослава Смиљанић Спасић. Београд: Просвета, 1990.
- Декарт, Рене. *Расѝрава о мейодии.* Превео с латинског и француског Марко Вишић. Београд: Октоих, 1997.

- Јанићијевић, Валерија. *Теорија књижевности у разредној настави*. Београд: Учитељски факултет, 2016.
- Јерков, Александар. „Учење незнања и отпор менталној корупцији“. *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању – изазови и перспективе*. Ур. Зорана Опачић, Горан Зељић. Београд: Учитељски факултет, 2020. 49–78.
- Јовановић, Александар. „Бранко Ђопић, школски писац“. *Иновације у настави*. XXVIII, 2015/4. 70–75.
- Лок, Џон. *Ојлед о људском разуму*. Београд: Култура, 1962.
- Маринковић, Бојана. „Вечита савременост Бранка Ђопића (Ђопићева дела у новим програмима Српског језика у разредној настави)“. *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању – изазови и перспективе*. Ур. Зорана Опачић, Горан Зељић. Београд: Учитељски факултет, 2020. 276–292.
- Наранчић Ковач, Смиљана и Ивана Милковић. *Лектира у хрватској основној школи: јојис наслова*. BIBRICH, 2018. URL <http://bibrich.ufzg.hr/lektira/>. Приступ 25. априла 2023.
- Ниче, Фридрих. *О будућности наших образовних услова*. Предео с немачког Душан Јанић. Београд: Фактум издаваштво, 2020.
- Нусбаум, Марта. *Крхкост доброће: Случај и етика у грчкој трагедији и филозофији*. Предео с енглеског Бранимир Глигорић, превела с грчког Лада Акад. Београд: Службени гласник, 2009.
- Полић, Страхиња. *Поема у српској књижевности за децу*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2022. На: https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/21269/Disertacija_13340.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Смит, Ентони. *Национални идентитет*. Предео с енглеског Слободан Ђорђевић. Београд: Библиотека XX век, 2010.
- Тејлор, Чарлс. *Извори сојства: Стварање модерног идентитета*. Превела с енглеског Софија Мојсић. Нови Сад: Академска књига, 2008.
- Тежак, Дубравка и Марушић, Патриција. „Формирање и растакање књижевних канона у књижевности за децу“. *Детинство*. Часопис о књижевности за децу. Вол. 41/1, 2015. 11–21.
- Хачесон, Френсис. „О људској природи и њеним дијеловима“. *Бриџанска филозофија морала : етичке теорије од XVII до краја XIX вијека*. Ур. Ристо Тубић. Сарајево: Свјетлост, 1978. 281–286.
- Шаранчић Чутура, Снежана. *Бранко Ђопић – дијалој с традицијом: усмена књижевност у делима за децу и омладину Бранка Ђопића*. Нови Сад: Змајево дечје игре, 2013.
- Шафтсбери, Ентони. „О врлини“. *Бриџанска филозофија морала: етичке теорије од XVII до краја XIX вијека*. Ур. Ристо Тубић. Сарајево: Свјетлост, 1978. 203–206.
- Ширац, Леона. „Цензура дјечје књижевности и лектирних наслова“. *ЈАТ – часопис студентског кројачког удружења*. Вол. 3, 2017. 10–24.

Lola Stojanović
Valerija Janićijević

*Identity and the Good in Hedgehog's house by Branko Ćopić
(interpretative and methodical framework)*

Summary

The poem *Hedgehog's House* is one of the earliest universally beloved literary texts in ex-Yugoslavia. Published in 1949 in Belgrade and Zagreb, it made it to the school required reading list in Zagreb in 1960. The fate of this work by Ćopić, as well as its place in the school required reading list, were affected by the 1990s and the political fate of Yugoslavia itself. The goal of this paper is to show the literary value which dislocates this poem by Ćopić from the ideological traps of reception, thanks to which the Hedgemond the Hunter and Ćopić's famous lines survived the country in which the famous children's poem had been written. The first part of the paper will be focused on the interpretation of the identity shaping of the character, especially from the angle of the famous contemporary theory of identity by Charles Taylor. The second part of the paper is dedicated to the review of the methodological apparatus in the school readers used in the first year of primary education. The goal of the second part is to elaborate on the question of the extent to which the teaching of the Serbian language and literature helps evaluate and determine the ethical and value coordinates of the main character and its world, potentially adopting them in the early schooling phase according to the reception shapes which are adapted to the age and the pedagogical approach.

Keywords: *Hedgehog's House*, poem by Branko Copic, school reading list after nineties, identity and the literary character, Charles Taylor, modern education, reading books

Примљено: 23. 11. 2023.

Прихваћено: 15. 1. 2024.